

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

G.Jo'rayeva	
Firoqiy va Partav	314
Z.Teshabojeva	
Abduqayum yo'ldoshning obraz yaratish mahorati	318
N.J.Abdusamatova	
Katta va tayyorlov guruh bolalari nutqini rivojlantirish jarayoniga integrativ yondashuv orqali maktab ta'limiga tayyorlash samaradorligini ta'minlash	322
Sh.A.Ermatova	
Erkin Vohidovning "Nido" dostonini o'qitishda "Blum taksonomiyasi" dan foydalanish	326
M.J.Jurabojeva	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qo'shiqlarni tinglash va tahlil etishga o'rgatishning o'ziga xosligi	331
Sh.M.Usanov	
O'zbekistonda millatlararo hamjihatlik va totuvlikning ta'minlanishida milliy madaniy markazlarning o'рни.....	334
V.A.Giyosova	
Glyuttonimlar bilan ifodalangan bolalarga oid murojaat birliklari	339
Г.Р.Абдуллаев	
Социокультурные и этнические особенности в развитии молодёжи в узбекских семьях под влиянием опыта пожилых.....	342
J.Sh.Amayusupov	
Bo'lajak pedagoglarda analitik tafakkurni rivojlantirish bosqichlari.....	345
M.T.Voxidova	
Abu Nasr Forobiy asarlarida insonparvarlik masalalari	350
N.M.Xodjibolajeva	
Jadid mutafakkirlarining qarashlari asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari	354
Sh.M.Muxamedov	
Materialshunoslik fanining elektron-dasturiy va metodik ta'minotini takomillashtirish.....	358
S.I.Raxmatullajeva	
Farg'ona viloyati axborot kutubxona markazi faoliyati tarixi	371
M.A.Junaydullajev	
Buxoroda jadidchilik harakatining vujudga kelishi tarixiy shart-sharoitlari	377
M.M.Temirova	
Ichki ishlar profilaktika inspektorlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlashda asosiy vazifalari va funksiyalari	382
M.U.Kurbanov	
Umumiy o'rta ta'lim maktablari pedagogik jamoasini maqsadli boshqarishda ergonomik yondashuv	387
M.O.Batirkhanova	
Badiiy asarlardagi somatik frazeologik birliklar tarjimasining kommunikativ-pragmatik xususiyatlari	391
M.C.Ganieva	
Особенности социально-философских взглядов по развитию женского предпринимательства.....	395
I.A.Ismoilov	
Jazo tushunchasi va uning mazmun-mohiyati xususida	401
D.G'.Zaylobidinova	
Bo'lajak xorijiy til o'qituvchilarining kasbiy o'zini-o'zi rivojlantirishning metodik tizmi	405
D.A.Abduraxmonov	
Bo'lajak pedagoglarda kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish masalasiga doir	408
M.M.Yunusov	
Universitetlarda "Kimyoviy texnologiya" fanini fanlararo bog'lanish asosida o'qitishning pedagogik-psixologik jihatlari	416
G'.M.Alamov	
Sog'lom turmush tarzini to'g'ri tashkil qilishda xalq o'yinlarining o'рни.....	420

SOG'LOM TURMUSH TARZINI TO'G'RI TASHKIL QILISHDA XALQ O'YINLARINING O'RNI**РОЛЬ НАРОДНЫХ ИГР В ПРАВИЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ****THE ROLE OF FOLK GAMES IN CORRECT ORGANIZATION OF A HEALTHY LIFESTYLE****Alamov G'ayratjon Maxsumovich¹**¹Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi**Annotatsiya**

Ushbu maqolada o'zbek xalq o'yinlarining paydo bo'lish tarixi qisqacha yoritilgan, ularning o'quvchi-yoshlarni sog'lom, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdagi ahamiyati ochib berilgan hamda an'anaga aylangan va mamlakatimizning turli hududlarida o'tkazilayotgan respublika sport festivallari va musobaqalari nomi keltirilgan. O'zbekiston Respublikasida sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda respublika rahbariyatining o'rni alohida ekanligi ta'kidlanadi.

Аннотация

В данной статье кратко освещена история возникновения узбекских народных игр, раскрыто их значение в здоровом, духовно-нравственном воспитании учащихся, а также названы республиканские спортивные праздники и соревнования, ставшие традиционными и проводимые в различных регионах нашей страны. Подчеркивается, что руководству республики принадлежит особая роль в пропаганде здорового образа жизни в Республике Узбекистан и духовно-нравственном воспитании молодого поколения.

Abstract

In this article, the history of the emergence of Uzbek folk games is briefly covered, their importance in the healthy, spiritual and moral education of students is revealed, and the name of republican sports festivals and competitions that have become a tradition and are held in different regions of our country is given. It is emphasized that the leadership of the republic has a special role in the promotion of a healthy lifestyle in the Republic of Uzbekistan and in the spiritual and moral education of the young generation.

Kalit so'zlar: xalq o'yinlari, milliy qadriyatlar, jismoniy kamolot, barkamol avlod, ma'naviy qadriyatlarni tiklash, milliy o'zlikni anglash, xalq o'yinlari festivali.

Ключевые слова: народные игры, национальные ценности, физическое развитие, зрелое поколение, восстановление духовных ценностей, осознание национальной идентичности, праздник народных игр.

Key words: folk games, national values, physical development, mature generation, restoration of spiritual values, awareness of national identity, festival of folk games.

KIRISH

O'zbek xalq madaniyatining tarkibiy qismi hisoblangan xalq o'yinlari xalq ma'naviyati va madaniyatini yangi avlodni shakllantirish va ular orasida sog'lom turmush tarzini yaratishda alohida o'rin tutadi. O'rganilgan ilmiy-uslubiy va maxsus abadiy manbalarning tasdiqlashicha, ajdodlarimizning madaniy taraqqiyoti ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va maishiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Bu esa o'yinlarni xalqimizning ma'naviy-madaniy turmush tarzi sifatida bizgacha yetib kelganligidan dalolat beradi. Ma'naviyatni o'sib kelayotgan yosh avlod ongida shakllantirish, ularni milliy qadriyatlarimiz vositasida har tomonlama tarbiyalab borish O'zbekistonning har bir fuqarosini mas'uliyatli burchi va vazifasi hisoblanadi[5:149].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: "Ma'lumki, xalqning tarixi, milliy qadriyat va an'alarini o'zida mujassam etadigan etnosport turlari yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida, jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash, dunyo davlatlari bilan do'stona aloqalarni mustahkamlashda beqiyos ahamiyatga ega.

Shu bois, mamlakatimizda milliy xalq o'yinlarini targ'ib etish va ommalashtirish, bu yo'nalishda xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Keyingi yillarda bu borada qator va farmonlar, jumladan, etnosport turlarini 2025-yilgacha ommalashtirish va rivojlantirish dasturi qabul qilindi[1;1]. Zotan, o'zbek xalqi kishilarning jismonan baquvvat, sog'lom, ephchil bo'lishiga alohida e'tibor bergan. Sog'lom kishilar hayot sinovlaridan yaxshi o'tib yashaydilar.

“Badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o‘qimoq, o‘qitmoq, o‘rganmoq va o‘rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz vujud lozim. Sog‘ badanga ega bo‘lmagan insonlar amallarida, ishlarida kamchilikka yo‘l qo‘yurlar. ... Badan tarbiyasini fikr tarbiyasiga ham yordami bordur. Jism ila ruh ikkisi bir choponning o‘ng ila tersi kapidur. Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponni ustini qo‘yib astarini yuvib ovora bo‘lmak kapidirki, har vaqt ustidagi kiri ichiga uradur. Fikr tarbiyasi uchun mehnat va sog‘lom bir vujud kerakdur”, – degan edi atoqli pedagogimiz A.Avloniy[6:20].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarixiy, arxeologik va etnografik manbalarda xalq o‘yinlarining kelib chiqishi hamda rivojlanishiga doir qiziqarli ma‘lumotlarni uchratamiz. Mahmud Qoshg‘ariyning “Devoni lug‘otit turk”, Abu Ali Ibn Sinoning “Tib qonunlari”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Umar Hayyomning “Navro‘znoma”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai Sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati”, Alisher Navoiyning “Xamsa”, “Lisonut-tayr”, “Mahbub ulqulub”, Zayniddin Vosifiyning “Nodir voqealar”, Amir Temurning “Temur tuzuklari”, “Temurnoma”, Zahiriddin Boburning “Boburnoma” va boshqalar, shuningdek, Oybekning “Alisher Navoiy” tarixiy romani, “Bolalik qissasi”, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, Mirmuhsinning “Temurmaliq”, Radiy Fishning “Jaloliddin Rumiyy” va shu kabi tarixiy-ilmiy, badiiy asarlarda milliy xalq o‘yinlarining paydo bo‘lish tarixi va rivoji to‘g‘risida asosli ilmiy ma‘lumotlar keltirilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Uzoq o‘tmishdan kelgan xalq o‘yinlari milliy madaniy merosning ajralmas qismi bo‘lib, o‘z tarixiga ega. Shu bois xalq o‘yinlarining jamiyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida tutgan o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish va tadqiq etish, ulardan zamonaviy yoshlar tarbiyasida foydalanish pedagogika fanining dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Xalq o‘yinlarida, xalqning kundalik hayotidagi voqealar, oddiy odamlarning kuzatish va taassurotlari, ularning hayotiy kechinmalari ko‘pincha musiqa yoki raqs shaklida ifodalangan majoziy shaklda aks etadi. Xalq o‘yinlari avloddan-avlodga o‘tib kelgan. Ularda xalq o‘z orzu-umidlarini, mujassam etgan.

O‘zbek xalq o‘yinlarini ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishiga nisbatan shartli ravishda quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Mehnat o‘yinlari;
2. Milliy harakatli o‘yinlar;
3. Milliy sport o‘yinlari;
4. Sayohat;
5. Musiqa va raqsli o‘yinlar;
6. Jonivorlar bilan o‘tkaziladigan o‘yinlar.

O‘zbek xalqining sevimli adibi Oybek o‘zining qator asarlarida 30 taga yaqin milliy xalq o‘yinlarini batafsil bayon qilgan. Keng yoritilgan o‘yinlar xalqning kundalik turmushini, ish va yumushlarini, rasm-rusmlarini aks ettiradi. Shuning uchun Oybekning o‘zi “men ijodimni xalq taqdiri bilan bag‘ishlashga harakat qildim, xalqqa foydali ish qilishga, uning orzu umidlarini ifodalashga intildim. Xalqning quvonchlari va qiyinchiliklariga hamdard bo‘ldim”, deydi[7:75].

Xalq o‘yinlari xalq an‘analari, urf-odatlar, turmush tarzini o‘ziga singdirgan xalqning ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyoti mahsulidir, deyishimiz mumkin. Ular jamiyat hayotida ma‘lum o‘rin egallaydi. Ba‘zi o‘yinlar bizgacha o‘zgarmagan holda yetib kelgan, boshqalari esa zamonaviy jamiyatning ma‘naviy va moddiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o‘zgarishlar va yangilanishlarni boshdan kechirgan. Lekin eng muhimi, xalq o‘yinlari saqlanib qolgan va yashab kelmoqda. Xalq o‘yinlari milliy ma‘naviyatning ajralmas qismi sifatida butun aholining ma‘naviy va kundalik hayotiga mustahkam kirib keldi.

Uzluksiz ta‘lim tizimida ulardan barcha bosqichlarda va nafaqat jismoniy tarbiya jarayonida, balki tarix va adabiyot darslarida, sinfdan tashqari ishlarda ham foydalanish mumkin. Asosan, xalq o‘yinlarini yosh avlod (va kattalar) uchun bo‘sh vaqtni tashkil etish vositasi sifatida ko‘rib chiqish odatiy holdir. Biroq, ularning jismoniy va ma‘naviy salohiyati va vazifalari ancha kengroqdir. Gap shaxsiy fazilatlar va tuyg‘ularni tarbiyalash, tabiat va odamlarga muhabbat, ajdodlar an‘analarini hurmat qilish haqida ketmoqda.

Xalq o‘yinlari xalq amaliy san‘ati mahsuli bo‘lib, u sog‘lom va barkamol shaxsga zamin yaratadi va qo‘shimcha ravishda etnografik unsurlarni ochib beradi. Milliy o‘zlik va an‘analarni o‘zida mujassam etgan tarixan shakllangan xalq o‘yinlari yuqoridagi fikrni butunlay inkor etadi,

chunki ular xalqning jismoniy va ma'naviy ruhiyatidan, xalqqa qarshi kurashda mardlik, topqirlik, kuch va epchillik ko'rsatishga intilishidan dalolat beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz Yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat" degan narsani chuqur anglashi, o'z ishiga mas'uliyatni his qilishi kerak"[2;1].

Shu nuqtai nazardan, istiqlol yillarida qayta tiklangan xalq o'yinlari har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazish, yoshlarning dunyoqarashi, jismoniy va ruhiy salomatligini shakllantirishda alohida umumxalq ahamiyatiga ega bo'lmoqda.

Jumladan, 1991-yildan buyon ushbu Jizzax viloyatning va Forish tumanida Mustaqillik bayramiga bag'ishlangan xalq o'yinlari an'anaviy tarzda o'tkazib kelinmoqda. Ushbu tadbirdan ko'zlangan maqsad xalq o'yinlarini qayta tiklash va ommalashtirish va xalqqa ko'rsatishdir. Bayramlarda taqdim etilgan o'nlab o'yinlarni nomlashingiz mumkin. Jumladan: "to'p va tosh", "tik turish", "bu yerda muzlash", "ot arava", "og'irlik ko'tarish", "ona-hamshira", "yong'oqlar o'yini", "ot kurashi", "piyoda va eshak", "uch qadam", "oltin darvoza", "og'zaki to'qnashuv", "chavandoz", "qo'lga olish", "bekinmashoq" va boshqalar.

1992-1993-yillarda Jizzax viloyatining barcha viloyatlarida xalq o'yinlari festivallari o'tkazildi. 1994-yilda esa Forish tumanida "Xalq o'yinlari" Respublika olimpiadasi bo'lib, unda mamlakatimizning barcha viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasidan vakillar ishtirok etdi. U yerda 1996-yilda 2-Xalq o'yinlari olimpiadasi o'tkazilgan. "Alpomish" qahramonlik dostoni yaratilganining ming yillik bayrami munosabati bilan Termiz shahrida kamondan o'q otish va kurashning qadimiy turlari bo'yicha musobaqalar o'tkazildi. 1999-yilda Jizzaxda "To'maris" qizlar o'yinlari festivali tashkil etildi [3;28].

2000-yilda Farg'ona davlat universitetida "Alpomish" xalq o'yinlari va milliy sport turlarini rivojlantirish muammolari" mavzusida konferensiya bo'lib o'tdi va unda respublikada o'n yillikdagi sport rivoji sarhisob qilindi [4;47].

O'zbekistonda "Pahlavonlar milliy ensiklopediyasi" (polvon — kuchli, qahramon, sportchi) yaratilgan. 2012-yilda Litvada o'tkazilgan V Butunjahon xalq o'yinlari festivalida o'zbek xalq o'yinlari ishtirokchilarda katta qiziqish uyg'otdi.

Qo'qon shahridagi O'rda maydonida «Qo'qon etnosport chellenj — 2022» xalq milliy o'yinlari va sirk san'ati xalqaro festivali bo'lib o'tdi. festival O'zbekiston prezidentining 2022 yil 29 iyuldagi «Turkiy davlatlar bilan turizm sohasidagi hamkorlikni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga asosan tashkil etilgan. Festivalda chavandozlik, uloq, ko'pkari, dorbozlik, merganlik, tosh ko'tarish, kurash, arqon tortish kabi xalq milliy o'yinlari namoyishi, ko'rgazmali chiqishlar va musobaqalar o'tkazilgan.

Xalq o'yinlari ishtirokchilari geografiyasi muttasil kengayib bormoqda. Shu tariqa o'zbek milliy kurashi (kurash turi) jahon sahnasiga chiqdi va xalqaro nufuzga ega bo'ldi. Kurash bo'yicha jahon chempionati bo'lib o'tdi, ko'plab mamlakatlarda kurash federatsiyalari tashkil etildi va yaratilmoqda. Ushbu sport turini Olimpiya o'yinlariga kiritish masalasi bor.

XULOSA

Qadimdan keng tarqalgan xalq o'yinlari davrdan-asrga, avlodan-avlodga o'tib, takomillashib, yangilanib, o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Xalq o'yinlari etnik-ijtimoiy va etnik-tarixiy taraqqiyot jarayonlari mahsuli bo'lib, aholini birlashtirishga, xalq o'rtasida tinchlik va totuvlikni ta'minlashga xizmat qilgan. Hududlar doirasidagi an'anaviy xalq o'yinlarining etnografik tahlili shuni ko'rsatadiki: birinchidan, xalq o'yinlari umumiy va mahalliy xususiyatga ega, ikkinchidan, o'yinlarni tashkil etish va o'tkazishning qat'iy qoidalari va mezonlari mavjudligi; uchinchidan, xalq o'yinlari ishtirokchilarda kuzatuvchanlik, topqirlik, epchillik, mahorat, halollik, raqibga hurmat, do'stlik, bag'rikenglik va boshqa insoniy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan. Mustaqillik yillarida xalq o'yinlarining ahamiyati, ayniqsa, ortib bordi, ularning tarixiga qiziqish, takomillashtirish va zamonaviy sharoitlarga moslashtirish kuchaydi.

Shunday qilib, an'anaviy xalq o'yinlari yosh avlodni sog'lom va barkamol etib voyaga yetkazish, shaxsiy fazilatlarni shakllantirish, yoshlarni hayotga, mehnatga, Vatan himoyasiga tayyorlashdek eng muhim maqsadga xizmat qiladi. Milliy madaniy merosning bir qismi sifatida xalq

o'yinlarini o'rganish, targ'ib qilish va hayotga tadbiq etish bugungi kunning dolzarb tarbiyaviy vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh. Xalqaro etnosport festivali ishtirokchilariga yo'llagan maktubi. https://uza.uz/oz/posts/xalqaro-etnosport-festivali-ishtirokchilariga_518513
2. Mirziyoyev Sh. "Ma'naviyatni rivojlantirish bo'yicha videoselektor materiallari". Toshkent, 2021-yil 19-yanvar.
3. Qoraboyev U. O'zbek xalq o'yinlari. – T.: San'at, 2001.
4. Alpomish xalq o'yinlari va milliy sport turlarini rivojlantirish muammolari. Farg'ona, 2000.
5. Abdurahimova D.A. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ma'naviyaxloqiy tarbiyasi asoslari. Monografiya. Toshkent, 2016.
6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: «O'qituvchi», 1992.
7. Sport va harakatli o'yinlar (milliy va harakatli o'yinlar). Darslik. – T.: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018.